

Kandidátusi értekezés tézisei

Gyermekvédelem és
reszocializáció

Volentics Anna

Budapest
1995

I. A KUTATÁSI FELADATOK ÖSSZEFOGLALÁSA; A KUTATÁS CÉLJAI

1. Az európai térség gyermekvédelmének alakulását alapvetően határozta meg a kultúra fejlődése. Az eurokultúra alakulása ugyanis szemléletváltozásokat eredményezett mind a gyermekről, mind pedig a gyermek-család viszonyáról való gondolkodásban. Következésképpen módosult a gyermekvédelem intézményhálózata, s a gyermekvédelmi gondoskodásra szorulókkal kapcsolatos bánásmód is.

A gyermekvédelem nagy fordulata, az állami gyermekvédelem megjelenése, s a gyermekvédelem törvényi szintű szabályozása az európai országok többségében az 1900-as években ment végbe.

Az állam szerepvállalása a gyermekek védelmében lehetővé tette a korábbi, esetlegességektől terhelt és szűkkörű egyházi, társadalmi, úgynevezett szegénygondozó-karitatív gyermekvédelem átvezetését a jóléti gyermekvédelem szakaszába.

Az állami felelősségvállalás pozitív következményeként bővült a gyermekvédelmi gondoskodás köre, javult az ellátás színvonala, nagyobb hangsúlyt kapott a megelőzés gondolata, s megkezdődött a gyermekvédelem professzionalizációja, a gyermekvédelmi szakemberek speciális képzése.

Az európai gyermekvédelem másik nagyjelentőségű meghatározója az 1959. évi Gyermeki Jogok Deklarációja. Az ENSZ dekrétum ugyanis az emberi/gyermeki jogok oldaláról erősítette meg az állam

feladatvállalási kötelezettségét, s mintegy egyenjogúsította a gyermekek lehetséges problémáit. Ez utóbbi következtében pedig a segítő beavatkozás tekintendő kötelezőnek mind a fogyatékosok, mind az egyéb fejlődési zavarok és sajátos élethelyzetek esetében.

E folyamat egyik pozitív következménye lett az, hogy finomodott a bűnelkövető fiatalok meg- és elítélése, kiváltódtak az olyan fogalomhasználatok, mint "erkölcsi fogyatékos", s változott a felfogás a tekintetben is, hogy a fiatalkorúak kriminalitásáért az adott személyek akarata, morálitása tehető egyértelműen felelőssé. Következésképpen a fiatalkorú bűnelkövetők megszabadultak az akaratgyengeség, morális defektus stigmájától, s a szakemberek figyelme egyre inkább komplex fejlesztésük irányába mozdult el.

A főtünetként kezelt "erkölcsi fejlődés zavara" túllépését jelentő komplex diagnosztika és fejlesztés gondolatának megjelenése azt eredményezte, hogy a korábban a büntetésvégrehajtás intézményrendszeréből kiváló fiatalkorú bűnelkövetőket befogadó zárt jellegű intézetek, javítóintézetek tovább távolodtak a börtönvilágtól és annak jellemző reszocializációs gondozásától, s egyre inkább a problémakezelő gyermekvédelem intézményrendszeréhez közeledtek, ezáltal is segítve a sérülésspecifikus és életkoradekvát reszocializációs gondozási modellek kialakulását.

Az ENSZ Gyermeki Jogok Deklarációja által katalizált fejlődés a 90-es évekre egyetemes gyermekvédelmi értékeket, elveket kristályosított ki, melyek alapszinten az 1985. évi Pekingi Szabályokban, s az 1989. évi Gyermeki Jogok Konvenciójában nyertek megfogalmazást. Így ma már országhatároktól, földrajzi térségektől független egyetemes érték a

gyermek mindenek fölötti érdeke, a minden gyermeket alanyi jogon érintő, minél szélesebb körű problémamegelőzés, a minden rászoruló népességcsoportra teljes körben, ugyancsak alanyi jogon kiterjedő szükségletorientált problémakezelő gyermekvédelem, s az ideológiai, gazdasági, politikai hatásoktól független szakmafilozófia.

2. A vázolt folyamatba történő valamilyen mértékű bekapcsolódás napjainkra minden európai társadalom jellemzője. Ezen azonosság ellenére azonban jelentős eltérések találhatók mind mennyiségi, mind minőségi szempontból az egyes országok esetében.

A fejlődési folyamat viszonylag egyenletes végigfutása a fejlettebb nyugat-európai országok sajátja.

A kelet-európai országok egy részét, köztük hazánkat is, tördelt fejlődési vonal, s jelentős elmaradások jellemzik.

A keleti térségben ugyanakkor vannak olyan országok is, melyek gyermekvédelme inkább a harmadik világ fejlődő országainak gyermekvédelmével azonosítható.

3. Magyarország gyermekvédelme a mennyiségi elmaradások, a negatív irányú minőségi eltérések, s a gyermekvédelem szakmafilozófiájának és professzionalizációjának erőtlensége miatt is fejlesztésre, korszerűsítésre szorul.

Állami problémakezelő gyermekvédelmünk századfordulós kezdete még az európai trendekkel való valamilyen mértékű együtthaladást mutatta. A további évtizedek gazdasági és ideológiai törésvonalai azonban nálunk az egyenletes fejlődést lehetetlenítették. Így gyermekvédelmünk többnyire a megoldandó feladatok alagsora tájékán kapott

helyet, vagy a különböző eszmék kényszere alatti változtatásoknak esett áldozatul.

E kedvezőtlen rangsor és kiszolgáltatottság természetszerűvé teszi, hogy a reszocializációs gondozás témaköre még a gyermekvédelmen belül is alapvetően elhanyagolt, háttérbe szorított területként létezett.

Mindezek következtében is az ugyancsak szükségszerű, hogy az 1901. évi első és mindmáig egyetlen gyermekvédelmi törvényünk óta csupán két gyermekvédelmi témájú átfogó, elemző mű készült el 1905-ben és 1929-ben, hogy időben jelentősen eltolódott a gyermekvédelmi szakemberképzés, s hogy a kriminálpedagógia kialakítására tett kezdeti törekvések megszakadtak és így a reszocializációs gondozás kérdéskörével évtizedeken keresztül jószerivel csak büntetőjogászok, kriminológusok foglalkoztak.

Az európai trendekhez való felzárkózás igénye csak a 70-es évektől jelenik meg újra, s ezen - elsősorban szakmai - szándék nyomán kezd bővülni és differenciálódni az állami problémakezelő gyermekvédelem intézményhálózata. A felzárkózási törekvések során felhalmozott szakismeretek napjainkban már lehetőséget adnak a gyermekvédelem ezen viszonylagos önállóságú alrendszerének elemzésére abból a célból, hogy a korszerűsítési folyamat gyorsítható legyen, s hogy a gyermekvédelem utolsó állomásának, a zárt jellegű intézeti reszocializációs gondozásnak humanizálása minél előbb megtörténhessen.

A vázoltakkal összefüggésben kutatási céljaim a következők voltak:

- az 1901-től meglévő állami problémakezelő gyermekvédelem történeteinek, intézményhálózatának és szakmafilozófiájának többszem-

pontú elemzése révén annak feltárása, hogy mekkora a távolság hazánk és a nyugat-európai országok gyermekvédelme között, az elmaradások milyen okokra vezethetők vissza, mely pontokon mutathatók ki, s ezeken keresztül is gyermekvédelmiünk önismertének javítása, a korszerűsítési-felzárkózási folyamat szakmai feltételeinek jobbítása, s egy *szükségletorientált problémakezelő gyermekvédelmi rendszer felvázolása*;

- a reszocializációs gondozás struktúrájának, szakmafilozófiájának vizsgálata által a hazai elmélet és gyakorlat fehér foltjainak és torzulásainak megismerésén keresztül egy *korszerűbb, az alternatív büntetési formákra, s a büntetés alternatíváira is lehetőséget adó reszocializációs szisztéma körvonalazása*;
- a reszocializációs gondozást igénylő fiatalok népe sség szakmai (kriminológiai, szociológiai, pszichológiai, pedagógiai, gyógypedagógiai) megítélésének, s az e téren végbement változások irányainak feltárása révén *az intézeti reszocializációs gondozás klasszikus pilléreinek bővítése*;
- az empirikus kutatás által, az adott népe sség speciális szükségleteinek jobb megismerésén keresztül *az intézeti reszocializációs gondozás eszköz- és módszertárának gazdagítása*.

II. A KUTATÁS MÓDSZERE

A kutatás során az egyes témákhoz igazodó módszereket alkalmaztam.

Az elméleti kérdések tárgyalásánál az *eszmétörténeti-intézménytörténeti* megközelítésre helyeztem a hangsúlyt, s kiemelten érvényesítettem a *kritikai, elemző, összehasonlító* módszert. Ehhez példát a jelentős komplexitásra törekvő kriminológiai szakirodalom szolgáltatott számomra.

Az empirikus kutatás közvetlen elméleti kereteinek felvázolásánál a *leíró* módszert választottam azért is, mert az eddigi hazai gyakorlatból az adott téma ilyen jellegű megközelítése hiányzik.

A zárt jellegű intézetekben gondozott népesség jellemzőinek feltárásához *dokumentumelemzést, s pedagógiai, pszichológiai, gyógypedagógiai, szociálpedagógiai* módszereket használtam. Választott módszereim nagyobbik része a hazai gyakorlatban kipróbált. A német szociálpedagógiától átvett, s a vizsgált népességcsoportra alkalmazott *"Praktikus életismeretek"* kérdőív e kutatás keretei között került először felhasználásra. Az ok-feltárást, tünet-leírást lehetővé tevő vizsgálati módszerek felhasználhatóságának körét azzal is bővítettem, hogy az elemzés során több ponton speciális *módszerkombinációkat* alkalmaztam.

Az egyes főfejezetekben megfogalmazott részkövetkeztetések, valamint az értekezés befejező részében felvázolt megoldási javaslatom a feltárt sokoldalú összefüggések *szintézisében* alapulnak.

III. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A XX. századvég illő gyermekvédelme a jóléti gyermekvédelem, vagy legalább az annak irányába mutató gondoskodás.

A jóléti gyermekvédelem mennyiségi mutatója a kiterjedés köre, minőségi jelzője pedig a gyermekközpontúság. Az utóbbinak megfelelő bánásmód, a segítő szándékú beavatkozás lehetőség szerinti lépcsőzetessége (először a területi gondozási formák, s csak a legvégső esetben bentlakásos intézeti gondozás) pedig alapvetően azt hivatott biztosítani, hogy a gyermekek vérszerinti köteleikben nevelkedhessenek.

A gyermekeknek alanyi jogon járó segítő szolgáltatásokért az adott országok állama felelős, egyrészt az anyagi garanciákon, másrészt az illetékes főhatóságok szakmai irányító-koordináló-ellenőrző funkcióján keresztül.

Ahhoz, hogy hazánk gyermekvédelme az eddigieknél jelentősebb lépéseket tehessen a jóléti gyermekvédelem irányába, szükségesnek véltem egy speciális eszmétörténeti, s rendszerszemléletű intézménytörténeti elemzés elvégzését.

1.) Az elméleti kutatás kezdetén világossá vált, hogy a különböző gyermekvédelmi definícióink nem jól illeszkednek az ENSZ dekrétumok szellemiségéhez, s nem jó bázisai egy rendszerszemléletű megközelítésnek sem. Ezért munkám első fázisában, a gyermekvédelem kérdéskörének átgondolásával új meghatározás mellett döntöttem, mely szerint: *gyermekvédelem az adott ország azon komplex tevékenységrendszerét*

értem, melyet a gyermeki szükségletek és jogok minél maradéktalanabb érvényesíthetősége érdekében alakítanak ki - problémamegelőző és problémakezelő céllal.

A problémamegelőzés és problémakezelés intézményei rendkívül összetett és nagy intézményrendszert alkotnak. Ezért első lépcsőben együttes vizsgálatukra nem vállalkoztam. Az állam - ENSZ dekrétumokban is kiemelt - szerepének figyelembe vételével kutatásom körét az állami problémakezelő gyermekvédelemre, mint viszonylagos önállósággal bíró alrendszerre szűkítettem.

Tekintettel azonban arra, hogy a problémakezelés terminológiájában is jelentős ellentmondásokkal találkoztam, a gyermekvédelem definíció logikáját követve, a problémakezelő gyermekvédelmet is újraértelmeztem. Így kutatásomban a következő meghatározást alkalmaztam: *a problémakezelő gyermekvédelem a rászoruló gyermek-népességcsoportok speciális szükségleteire való optimális reakálás.*

Ennek értelmében, s az ENSZ dokumentumok további elemzésével vázoltam fel a főcsoportokat (fogycsoportok, nehezen nevelhető, inadaptáltak, betegek, hátrányos helyzetűek, veszélyeztetettek), s a jellemző speciális szükségleteket (nevelési-oktatási, mentálhigiénés, szociális, egészségügyi). Ezt kiegészítve a területi és bentlakásos gondozás szempontjával, megkaptam a rendszerszemléletű elemzés fő támpontjait.

2.) A vázolt szempontok szerinti megközelítésben elvégzett elemzés lehetővé tette problémakezelő gyermekvédelmünk több fontos jellemzőjének feltárását, így:

- az egyenetlen, szakaszokra tördelt fejlődést;

- az egyenetlen fejlődést akadályozó gazdasági-ideológiai törésvonalakat;
- a professzionalizáció lassú és megkésett kibontakozását;
- a szakmafilozófia sajátos torzulásait;
- a problémakezelő intézményhálózat fehér foltjait;
- a jóléti gyermekvédelem irányába történő elmozdulás kezdeti lépéseit.

3.) Az így nyert helyzetkép összevetése az európai kultúra háromszakaszos modelljével, s a fejlettebb nyugat-európai országok gyermekvédelmének fejlődési szakaszaival jól láttatja, hogy:

- gyermekvédelmünket és szakmafilozófiánkat több téren az ontológiai szakaszban való megrekedés jellemzi;
- a terápiás elméletek megkésett és erőtlen hatása következtében is bentlakásos, első generációs intézeteink a fejlődés második lépcsőfokának kényszerű kihagyásával a harmadik generációs intézetek fejlődési szakaszába történő átugrással kísérelnek meg a funkcionális vonulathoz való felzárkózást;
- a területi gondozó hálózatok, létrehozásuk "ad hoc" jellege, az által is előidézett párhuzamosságok, s a következményesen gyenge vagy hiányzó kapcsolódási pontok miatt, csak alacsony határfokkal tudják előmozdítani azon elv érvényesülését, hogy a gyermekek megsegítése lehetőleg eredeti élethelyzetükben történjen.

4.) A gyermekvédelem és a büntetésvégrehajtás köztes intézményeinek, a zárt jellegű intézeteknek vizsgálata szükségessé tette a büntetésvégrehajtás intézményrendszerében zajló humanizálási folya-

mat főbb jellemzőinek megismerését is. Az áttekintés során megállapítható volt, hogy a kulturális meghatározottság, s a terápiás elméletek analógiájaként is felfogható treatment-vonulat e téren is háromszakaszos fejlődést eredményezett. A megtorló, tettarányos joggyakorlatot s a totális intézetet, mint belső környezetet a tettesarányos büntetés, s a személyiség átformálásának filozófiája váltotta fel, hogy azután a harmadik, funkcionális szakaszban a hangsúly ismét a tettarányos büntetőjogra, valamint a szűkebb-tágabb társadalmi környezete részeként kezelt bűnelkövetőre helyeződjön.

A neoklasszicista joggyakorlat a fiatalkorú bűnelkövetők reszocializációs gondozását két irányba is változtatta: egyrészt az alternatív büntetési formák, másrészt a sérülésspecifikus funkcionális családmokk kialakításához vezetett.

A hazai folyamatot e fejlődési ívvel összevetve, a problémakezelő gyermekvédelem intézményrendszerének alakulásához hasonlóan, több évtizedes elmaradást indukáló jellemzők voltak feltárhatók. Így:

- a gazdasági nehézségek miatt is rögzülő "megtorlás" szemlélet;
- a treatment megkésett és erőtlen hatása;
- a professzionalizáció megakadása, s az ideológiai eltévelyedés;
- a területi gondozórendszerek, mint alternatív büntetési formák hiányosságai, a büntetés alternatíváinak kialakulatlansága.

Mindezek következtében is igen lassúnak minősíthető az a folyamat, mely a fiatalkorúak zárt jellegű intézeteit a felnőttek büntetésvégrehajtási intézményeitől távolítja, s a gyermekvédelem úgynevezett "normál" nevelőotthonaihoz közelíti. Ezzel párhuzamosan nehezen bon-

takozik ki az a szemléletváltozás is, amely az antiszociális fejlődésirányt mint segítettő személyiségzavart, s nem mint elsődlegesen büntetendő "tettet" tudná kezelni.

5.) A zárt jellegű reszocializációs gondozás kriminálpedagógiai szempontú elemzése láthatóvá tette, hogy ahhoz, hogy az antiszociális fejlődésirányú és/vagy bűnelkövető fiatalok intézeti gondozása valóban humanizált és gyermekérdeket szolgáló legyen, elengedhetetlen a szakma-filozófia-váltás és az eszköz- és módszertár korszerűsítése. Ennek érdekében, a korábbi reszocializációs-definíciók túlzásait és hiányosságait megvizsgálva újraértelmeztem a fiatalkorúak ezen speciális bánásmódjának főbb elemeit, s egy redukált és sérülésspecifikus célkitűzést vázoltam fel. Ennek értelmében: *a fiatalkorúak reszocializációja olyan komplex és speciális nevelési (fejlesztési) folyamat, melynek célja az antiszociális fejlődésirányú és/vagy bűnelkövető fiatalok speciális szükségleteinek (szociális, nevelési-oktatási, mentálhigiénés, egészségügyi) teljes körű és/vagy célszerű kielégítése által szocializáltsági szintjük javítása, s ezen keresztül társadalmi integrációjuk, reintegrációjuk esélyeinek növelése.*

6.) A dolgozatomban felvázolt reszocializációs koncepció érvényesíthetőségéhez alapvetően szükséges volt annak megismerése, hogy az adott népességgel közvetlenül vagy érintőlegesen foglalkozó szakmák szemléletváltása megtörtént-e, illetve, hogy az mely pontokon mutatja a funkcionális szakasz irányába történő elmozdulást.

A kriminológiai, pszichológiai, pedagógiai, gyógypedagógiai, szociobiológiai vélekedések összevetése láttatja azt, hogy:

- az ok-okozati összefüggések sokrétűségét minden szakterület ismeri és elismeri;
- az inadaptáció reverzibilis folyamat-jellege azonban határozottan csak a gyógypedagógiai (pszichopedagógiai) megközelítésben található meg;
- a reszocializációs gondozásról mint folyamatról való vélekedés szintén csak elemeiben lelhető fel;
- a legkevesebb változás pedig az "erkölcs" mint főtűnet felfogásban tapasztalható.

Ez utóbbi összefüggés különösen jól mutatja az ontológiai gondolkodás rögzülését, s értelmezhetővé teszi a másutt lezajlott három szakasz (erkölcsi fogyatékos, gyógyítandó beteg, segítségre szoruló gyerek) viszonylatában meglévő elmaradásainkat.

7.) A csak részterületeken végbement szemléletváltás nem képviselt akkora erőt, amely lehetővé tette volna a bánásmódban való elmozduláshoz szükséges szintézist. Így nálunk nem került előtérbe a "halmozottan sérült fiatalok sokfunkciós intézet igénye" mint szakma-filozófia, s következményesen nem valósult meg a reszocializáció klaszszikus felfogásának (munkáltatás, oktatás, erkölcsi nevelés, utógondozás) módosulása sem.

A szintézis elmaradása e terület pedagógiai szempontú elhanyagoltságával is magyarázható. Az áttanulmányozott szakirodalmak ugyanis a reszocializációs gondozás következő fő feladatainak felismerését mindenképpen lehetővé tették volna: *kulturáltsági szint emelése; szocializációs hiányok pótlása; munkavégzéshez szükséges képességek, készségek*

javítása; viselkedés-magatartás formálása; érzelmi élet fejlesztése; erkölcsi struktúrák javítása; család- és utógondozás.

A pedagógia részéről megnyilvánuló érdektelenségnek tudható be az is, hogy az egyéniesítés gondolata megmaradt azon a szinten, melyet a kriminológia a "homogén csoportok" által képviselt, s hogy azt a pedagógia a maga módszertárával nem gazdagította.

8.) A "halmozottan sérült fiatalok sokfunkciós intézetei", mint a bánásmód meghatározó fő elve érvényesítéséhez nélkülözhetetlen az adott népesség speciális szükségleteinek megismerése, s a szükséglet-kombinációk kielégítése célszerű formáinak feltérképezése.

Empirikus kutatásom e terület hiányainak csökkentéséhez próbált hozzájárulni.

A vizsgálatok öt zárt jellegű intézetben (Budapest: Szőlő utca, Pozsony utca, Debrecen, Kalocsa, Zalaegerszeg), a speciális kontroll vizsgálatok pedig ugyanezen városok egy-egy területi dolgozók általános iskolájában folytak.

A feltáró munka a fiatalok előéletére (szocializációjára, iskolai pályafutására) és jelen státuszára (a tanulásképesség, szociális fejlődés mutatóira) irányult.

A vizsgált minta 14-18 év közötti, tanulmányaikat a dolgozók általános iskolája 7-8. osztályaiban végző fiatalokból tevődött össze. Az intézeti csoport esetében az előélet vizsgálata a teljes népességcsoportra (241 fő) kiterjedt, a jelen státusz feltérképezése viszont szűkített mintán (85 fő) történt. A kontroll csoportban 94 fiatal szerepelt.

A két minta azonos jellemzője a tanulási kudarc, az iskolatípus és osztályfok, markáns eltérése pedig az intézeti tartózkodás, illetve a teljes családban történő szocializáció.

A speciális kontroll csoportban elvégzett vizsgálat azt a célt szolgálta, hogy a *feltárt összefüggések érvényességi köre kiterjeszhető legyen a hátrányos helyzetű fiatalok tágabb csoportjára is.*

a) Az *intézeti csoport* szocializációjával kapcsolatos adatok azt mutatják, hogy a kedvezőtlen családszerkezet, a nevelőotthoni előélet miatt is tördelt szocializációs folyamat mindenképpen igényli az e téren adódó hiányok pótlását.

b) A fiatalok tanulmányi előéletének vizsgálata nyilvánvalóvá tette a korai tanulási nehézségeket, s a fokozatosan romló esélyeket. E kutatás keretein túlmutató összefüggés, hogy a vizsgált fiatalok jellemzően generálisan negatívan minősítettek mind az elméleti és készségtárgyakban, mind pedig a magatartás és szorgalom kategóriáiban.

c) Az általános iskolai tanulmányok kudarcosságának is betudható a jelen státuszukban feltárt alacsony nyelvi fejlettségi szint, az absztrakciós készség és a konkrétumokhoz tapadás kedvezőtlen aránya, a kreativitás gyenge mutatói, s a rendkívül alacsony teljesítménymotiváció.

A fejleszthetőség szempontjából ugyanakkor kedvező mutató az érzelmileg motiváló helyzetek teljesítményjavító szerepe, a kognitív funkciók speciális módszerekkel és feladathelyzetek-

ben való mozgósíthatósága, s a vizsgálatok során mindvégig tapasztalható teljesítményszándék.

d) Az intézetekben gondozott fiatalok szociális fejlődésének mutatói azt igazolták, hogy fejlesztésük e téren is elengedhetetlen. Szociális érettségük életkorukhoz képest elmaradott, a szűkebb-tágabb társadalmi környezetben való eligazodást és mozgást segítő praktikus életismereteik hiányosak. Normaismeretük, a helyes viselkedésről alkotott képük kognitív síkja ugyan pozitív, de az emocionális és magatartási komponensek még nem kellően érintettek.

A reszocializálhatóság kedvező feltétele ugyanakkor, hogy a szorongás, az agresszió és megnyilvánulási formái, valamint az érzelmi-indulati töltés kóros mértékű eltérései nem voltak tapasztalhatók. Tetten érhető volt viszont az erkölcsi fejlődés zavara, az egocentrizmus, s a morális szempontú veszélyeztettség, mely mutatók azt is jelzik, hogy az erkölcs fejlesztésének adekvátabb formáit kell keresni.

A szociális fejlődés vizsgálatának több adata is hozzájárult annak a közvetett összefüggésnek felismeréséhez, hogy e népességcsoport reszocializációjában kiemelt szerepe lehet az érzelmi élet fejlesztésének, s a szociálisan kompetens viselkedés "tanításának" és gyakoroltatásának.

e) A *kontroll csoport* vizsgálati adatai a tanulmányi előélet és a tanulásképesség mutatói terén jelentős egybeesést mutattak az intézetekben gondozott fiatalok eredményeivel. Eltérés a kont-

roll csoport gyengébb teljesítménymotivációjában, s valamivel jobb kreativitásában volt található.

Alapvető különbség a szociális fejlődés mutatóiban volt. E fiatalok szociális érettsége életkoruknak jobban megfelelő mint az intézetekben lévőké. Sajátos és elgondolkodtató egybeesés volt azonban tapasztalható a moralitás terén.

Az empirikus kutatás összegzéseképpen megállapítható, hogy mindkét vizsgált népességcsoport speciális szükséglete a hiánypótló-felzárkóztató sérülésspecifikus és életkoradekvát oktatás, az alacsony teljesítménymotiváció miatti mentálhigiénés gondozás, s a moralitás terén tapasztalható szocializációs hiányok enyhítése.

Az intézeti csoport fokozott speciális szükséglete a praktikus életismeretek bővítése, a szociális érettség javítása, s a viselkedés-formálás.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a vizsgálat a hazai népességcsoport viszonylatában is megerősíti a "halmozottan sérült fiatalok sokfunkciós intézet-igény" elvet, s adalékot szolgáltat ezen elv érvényesíthetőségéhez.

9.) Az elméleti és empirikus kutatás adatainak szintézise azt is egyértelművé tette, hogy e fiatalok speciális szükségletei mennyiségileg és minőségileg eltérőek, s sokféle tünetkombinációban előfordulók. Így segítségük csak kishatékonyaságú lehet a reszocializáció mindenkire érvényes egységes pillérei megtartásával, az azokhoz való ragaszkodással.

A korszerű reszocializációs gondozás kialakításához szükség van:

- a kategorizáló diagnosztika túllépését lehetővé tevő "probléma-profil" bevezetésére;

- s az ebből építkező komplex fejlesztési metodika kialakítására.

10.) A reszocializációs gondozás így módon történő egyéniesítésének megvalósítása alapvetően igényli a többségében első generációs intézetek átalakítását a vázoltak szerint:

- a funkcionális szakasz szakmafilozófiájának megfelelő környezeti modell kialakítását;
- az elsődleges életszinterek sérülésspecifikus funkcionális családmoddellekké változtatását;
- az intézetek nevelési klímájának gyógyító-segítő légkörré alakítását;
- a tárgyi környezet büntető jellegének oldását, feladatadekváttá tételét.

11.) Az individualizáció, az egyéniesítés elvének érvényesíthetősége azonban nem csak a zárt jellegű intézetek korszerűsítését igényli. A reszocializációs gondozás valódi humanizálásához olyan viszonylagos önállóságú alrendszer szükséges, mely lehetővé teszi:

- a folyamat jelleg (előgondozás, intenzív gondozás, utógondozás) figyelembe vételét;
- a lépcsőzetességet és átjárhatóságot;
- az alternatív büntetési formák;
- a büntetés alternatíváinak megvalósulását.

A reszocializációs gondozás intézményhálózatának a körvonalazottak szerinti átalakítása és bővítése ténylegesen azt eredményezné, hogy a fiatalkorúak ezen segítségi formái a büntetésvégrehajtás intézményeitől távolodva tudnák a gyermekek érdekeit érvényesíteni.

12.) A gyermekvédelemhez közelítő reszocializációs alrendszer azonban elképzelhetetlen a jelenlegi problémakezelő gyermekvédelmi intézményhálózattal.

Annak korszerűsítése, a vázolt *szükségletorientált problémakezelő modell* irányába történő fejlesztése napjainkban már elengedhetetlen.

A problémakezelő gyermekvédelem intézményhálózatának reformja tovább azért sem halasztható, mert egyre jelentősebb lesz a távolság a kriminológia korszerűsítési vonulataitól, de azért sem, hogy gyermekvédelmünk megfeleljen az ENSZ által kimunkált azon elvnek, mely szerint minden rászoruló népességcsoport minden speciális szükségletére kell legyen területi és bentlakásos válasz.

A korszerűsített problémakezelő gyermekvédelmi rendszer, s a fiatalkorúak reszocializációs gondozásának megreformált intézményhálózata, a kettő között jól kialakított kapcsolódási pontokon keresztül, valamint az átjárhatóság lehetővé tételével azt eredményezné, hogy egyre több antiszociális fejlődésirányú és/vagy kedvezőtlen élethelyzetű, veszélyeztetett fiatal kapna segítséget - életkorához és gyermeki státuszához illően - a gyermekvédelem rendszerében, s egyre kevesebben kényszerülnének közülik arra, hogy az igazságügyi reszocializációs gondozás keretei között tegyenek kísérletet kedvezőtlen helyzetük megváltoztatására.

Ahhoz azonban, hogy dolgozatom bármely feltárt összefüggése, vagy javaslata a gyakorlat fejlődését tudja szolgálni, alapvetően van szükség szakmafilozófia-váltásra, s nevelési kultúránk gyermekközpontúbbá tételére.

IV. AZ ÉRTEKEZÉS TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEINEK HASZNOSÍTÁSI LEHETŐSÉGEI

- 1./ Az értekezés a gyermekvédelemben régóta elmaradt átfogó elemzéssel és a reszocializációs gondozás pedagógiai szempontú megközelítésével kettős hiányt pótol. Ezáltal, valamint a problémakezelő gyermekvédelem és a reszocializációs gondozás speciális egységben való kezelésével segítségére lehet a gyermekvédelmi és kriminálpolitikai döntéshozóknak.
- 2./ Magyarországon mind a problémakezelő gyermekvédelem, mind a reszocializációs gondozás intézményhálózata korszerűsítésre szorul. A dolgozat feltárt összefüggései jó segítői lehetnek a XX. század végén már elengedhetetlen reformfolyamatnak.
- 3./ A reszocializációs gondozást igénylő népesség speciális szükségleteinek jobb megismerhetősége révén pedig alapot szolgáltat az intézeti reszocializációs gondozás humanizálásához, eszköz- és módszertárának gazdagításához, a beindítandó modell-kísérletekhez.

V.
AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ TARTOZÓ
PUBLIKÁCIÓK

- 1./ A családi háttér nélküli nevelés jellegzetességei Magyarországon.
(Gyermek- és Ifjúságvédelem. 1986.4.sz.)
- 2./ A szocializáció folyamatát módosító tényezők a nevelőotthoni nevelésben.
(Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. X. Budapest. 1987.)
- 3./ Állami gondozott gyermekek és fiatalok oktathatóságának és oktatásának kérdései - összehasonlító, elemző vizsgálat.
(Gyógypedagógiai Szemle. 1990.október - december.)
- 4./ Die Problematik im Erziehungsheim in Ungarn.
(In: Bachmann, W. - Mesterházi, Zs. (Hrsg.): Trends und Perspektiven der gegenwärtigen ungarischen Heilpädagogik, Giessen. 1990.)
- 5./ Antiszociális fejlődésirány - bűnelkövetés.
(Gyermek és Ifjúságvédelem. 1991. 3-4.sz.)
- 6./ Antiszociális fejlődésirányú fiatalok oktatásának kérdései.
(Kriminológiai Közlemények. 1991. 40-41.sz.)
- 7./ Bentlakásos intézményeink az európai kultúra és gyermekvédelem fejlődésének tükrében.
(Gyermekvédelmi tanulmányok. 1.kötet.
FICE Kiadványok. Budapest, 1993.)

- 8./ Elképzelések a fiatalkorú zártintézeti neveltek reszocializációs gondozásának korszerűsítéséről.
(In.: Gönczöl Katalin szerk.: Büntetőpolitika, bűnmegelőzés.
ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke könyvsorozata. Budapest. 1994.)
- 9./ Gyermekvédelmi alapismeretek.
(Országos Közoktatási és Szolgáltató Iroda. Budapest. 1993.)
- 10./ Veszélyeztetett gyermekek - veszélyeztetett gyermekvédelem.
("Sziget", II.évf. 6.sz. 1993. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetének kiadványa.)
- 11./ A magyarországi problémakezelő gyermekvédelem egyes kérdései.
Fejlődési irányok a 80-as évektől, a rendszerváltás közvetlen hatása a gyermekvédelemre.
(TBZ kötetbe készített tanulmány. Megjelenés előtt.)
- 12./ Direct effects of political changes upon child and youth protection.
(In.: Meir Gottesman (Ed.by): Recent Changes and New Trends in Extrafamilial Child Care: An International Perspective.
FICE International. London. 1994.)